

האם השרון בחוף הים ?

מאת יוסף ג'ין

א. מקובל הוא, כהלכה קבועה וברורה שאין חולקין עליה, אצל כל העוסקים בגיאוגרפיה של ארץ-ישראל, שחבל-הארץ הנושא עליו את השם „שרון“, הוא החבל על חוף הים שבין חיפה ליפו. אמנם פליגי חכמים בקביעת גבולותיו המדויקים. ביחוד הדרומי והצפוני, של חבל השרון, שכן יש מדרימים את השרון עד נחל רובין ומצפינים אותו עד דאר ויש המקצרים את התחומים ומעמידים את הדרומי ליד יפו – רמלה ואת הצפוני ליד נחל-התנינים; אולם בעצם הדבר, שחבל זה הוא השרון, לא פליגי. כל החכמים לכתבי-הקודש והחוקרים לכתובת הארץ, הן מבני-ברית והן משאינם בני-ברית, מחזיקים בדעה זו, שנתקדשה כבר בקדושת דורות ונעשתה לאמת מובהקת ויסודית. בעקבות האמת הזאת יצאתי גם אני, כשקבלתי עלי, לפני כשנה וחצי, לכתוב בשביל הספריה „לנוער“ (חוברת ס"ו; תרצ"ט) על „השרון, עברו, טבעו ותולדות ישובו בימינו-אנו“, כלומר על אותו חבל-הארץ הנמצא בין יפו ובין הרה-כרמל. אולם משפתחתי בפרשת השם ויצאתי לבקש את מקורו-מצאתי את עצמי פתאם מתרחק מהנקודה, שאליה כונתי את פעמי לפי סימנים יציבים, ונפנה לעבר אחר, שאליו מוליכים אותי ציונים עתיקים שטושטשו מרוב שימוש לא זהיר. התעוררו אצלי ספקות ביחס להלכה המקובלת, ששרון הוא החבל שבין יפו ובין הכרמל לחוף הים, וקמה לפני אותה השאלה, שהצגתי בראש מאמרי זה: האמנם השרון בחוף-הים ?

אני מדגיש: ספקות ושאלות, באשר אינני חושב את עצמי לבר-הכי לעמוד במחיצתם של החוקרים הגדולים אשר העמיקו חקר בגיאוגרפית הארץ ועאכו"כ לסתור את דעתם הודאית, ביחס לשמו של חבל-ארץ שלם, הידוע ומפורסם כל כך מקדמת דנא. אולם ספקות בלב איש – ישיחם. וזוהי מטרת דברי: להציע בפני חכמים ויודעי-דבר את הספקות ואת התמיהות שהתעוררו אצלי ביחס למקובל, למען ירחיקו אותן ממני ויחזירוני שוב לנקודה הקימת והעומדת.

ב. בין חבלי-הארץ של עבר-הירדן המערבי, לא נזכר השרון, לא בפי משה רבנו ולא בפי יהושע יורשו. כשהואיל משה באר את התורה לארץ מואב אמר לישראל: „רב לכם שבת בהר הזה, פנו וסעו לכם ובואו... בערבה, בהר ובשפלה ובנגב ובחוף-הים“ (דברים א', 6-7), וכן בספר ספר יהושע על כיבוש הארץ ימנה את חבליה אלה והשם שרון לא יזכר: „כשמוע כל המלכים אשר בעבר-הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון“ (יהושע ט', 1); „ויכה יהושע את כל הארץ, ההר והנגב והשפלה והאשדות“ (שם י', 40); „ויקה יהושע את כל הארץ הזאת ההר ואת כל הנגב ואת כל ארץ הגושן ואת השפלה ואת הערבה ואת הר ישראל“ (שם י"א, 16) ואף בחלק יהושע את הארץ לשבטי ישראל יימנו כל החבלים, והשם שרון לא נמנה אתם, ככתוב: „ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה כמחלקותם: בהר ובשפלה ובערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב“ (שם י"ב, 7-8).

אנו רואים מכאן, שבין כל החבלים המרובים שלפיהם נחלקה ארץ-ישראל המערבית בתקופת משה ויהושע לא היה חבל בשם „שרון“, אך לעומת זה נזכר בשם כזה חבל אחר והוא בעבר-הירדן המזרחי: פעם מפורש בשם „שרון“ ופעמים אחדות בשם „מישור“, שאינו אלא ה„שרון“ הזה, מכיון שמובנם אחד הוא: שטח ישר בלי הרים וגבעות ושניהם מכוונים למקום גיאוגרפי מסוים והוא — הרמה הישרה ורחבת-הידיים שבעבר-הירדן מזרחה, הנמשכת מזרחה להרי מואב, גלעד ובשן⁴. בסיפור על כיבוש עבר-הירדן מזרחה אנו קוראים על לקיחת „כל הרי המישור וכל הגלעד וכל הבשן“ (דברים ג, 10), ובהבדלת ערי-המקלט נאמר, כי משה הבדיל „את בצר במדבר בארץ המישור לראובני, ואת ראמות בגלעד לגדי, ואת גולן בבשן“ (שם, ד, 43). נחלתם של הראובני והגדי היתה „מערוור אשר על שפת נחל-ארנון והעיר אשר בתוך הנחל וכל המישור מידבא עד דיבון“ (יהושע יג, 9) וקצת הלאה: „ויהי להם הגבול מערוער... וכל המישור על מידבא, חשבון וכל עריה אשר במישור“ (שם, שם 16–17) ובדברי-הימים אנו קוראים על בני גד „וישבו בגלעד, בבשן ובבנותיה ובכל מגרשי שרון על תוצאותם“ (דברי הימים א' ה, 16). בפעם הראשונה אנו פוגשים את השם „שרון“ לחבל-ארץ והוא בעבר-הירדן מזרחה.

מהפסוקים הנ"ל המדברים על המישור — אנו נמצאים למדים שתיים:

- 1) ש„המישור“ מתמשך מדרום, החל מארגון, ועובר לאורך הגלעד ובא עד הבשן;
- 2) שחבל זה נקרא לפעמים גם בשם „שרון“.

ג. מה טבעו של מישור — שרון זה? „עבר-הירדן מזרחה — קוראים אנו בדו"ח של ממשלת א"י אל חבר-הלאומים לשנת 1935 עמוד 273 — מתחלק לשלושה חבלים ראשיים, הנמשכים מצפון לדרום, והם: ביקעת הירדן, רוכס ההרים והרמה. הרמה היא המישור המשתרע מרוכס הרי מואב, גלעד והבשן במערב עד מסילת-הברזל החג'זית במזרחה. שטחו 5,250,000 דונם; חלקו הנעבד תופס היום 2,300,000 דונם“. האגרונום מר מ. וילקנסקי והמהנדס נ. פפר, שניהם בעולם האמת, שסיירו את עבר-הירדן המזרחי לשנת 1930 ועמדו בעיקר על ערכו מבחינה חקלאית, מחלקים, בדו"ח שלהם אשר בכתובים, את המישור לשני חלקים: צפוני ודרומי. הצפוני הוא זה שמזרחה מהרי בשן, במחוז עג'לון, והדרומי הוא מעמון דרך מידבא עד סביבת מחוז אל-כַּבְּך. על המישור הדרומי, זה החלק המענין אותנו לרגל המאמר הנוכחי, הם מעידים ש„הוא מתחיל בקרבת עמון, רובו צפונה ומזרחה מהעיר מידבא, קצתו צפונה מכרך ובקרבת הכפר זיזה. שטח המישור אשר צפונה מהקו מידבא — זיזה נאמד ל־600,000 דונם ודרומה לו 1,200,000 דונם, בסך-הכל 1,800,000 דונם. בסביבת מידבא יורדים גשמים בערך 350 מילימטר לשנה והם מתמעטים והולכים במידה שמתרחקים לדרום. השטח כולו ראוי לעיבוד. האדמה מורכבת מאבן-חול עם מעט חמר“.

על אדמת המישור הזה כותב מנהל המחלקה החקלאית של ממשלת עבר-הירדן מזרחה בדו"ח משנת 1935, הנמצא בכתובים, ואומר: האדמות האלו מצטרפות ממישורי החוץ במחוז אירביד ובני חסן, מישורי הבלקה המפורסמים, מישורי כרך

(1) עיין: G. A. Smith: The Historical Geography of the Holy Land, p.p. 548, 553

הפוריים ומישורי השרא, שהכילו פעם אלפי חקלאים ומגדלי-צאן. פלחי המישורים האלה זורעים חיטה, שעורה, כרשינה, אפונה, פולים, חומצה, דורה לבנה וצהובה ושומשומים. בקיץ זורעים כל מיני ירקות, כגון: אבטיחים צהובים וירוקים, קישואים, עגבניות, בצלים, במיה ועוד. בהם מרבים לגדל את הצאן ואת הבקר².

התיאורים האלה מציגים לפנינו מישור רחבי-ידיים, שאף בחלקו הדרומי הוא תופס קרוב לשני מיליון דונם, והחצי ממנו נעבד גם היום והוא משמש לשדות-תבואה ומגרשי-מירעה. האחרונים מנוצלים ע"י שבטי-הבידואים המרובים החיים בעיקר על גידול גמלים, כבשים ועזים. „מירעה גמלים וכבשים – כותב מר א. אפשטיין – עודנו היסוד היחידי לפרנסתו של השבט הגדול „חניטאת“, החונה באדום. ואף השבט „בני צ'חר“ או „צ'חר“ וכל האגודה „ערב-אל-בלקה“ או „על-בלקויה“ (השבטים „עדואן“, „עג'ארמה“, „עבאד“ ואחרים) החונים במחוז „בלקה“, הכולל את דרום הגלעד, ארץ עמון וצפון מואב, (הוא המישור שלנו), חיים על עדרי גמלים, צאן ובקר³.”

ואם בימינו כך, אחרי החרבונות שחלו בעבר-הירדן מזרחה והשמידו את פוריותו, בימים הקדומים על אחת כמה וכמה. ולא לחנם חשקו בחלק הזה שבטי ראובן וגד, כי מקנה עצום היה להם: „ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת גלעד והנה המקום מקום מקנה, ויבואו בני גד ובני ראובן ואמרו אל נשיא העדה לאמור: הארץ אשר הכה ד' לפני עדת ישראל ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה“⁴. סגולתו של המישור – השרון כנוה-צאן נשתמרה ימים רבים ונתנה את פריה לכל העמים שישבו בו חליפות. „מישע מלך מואב שישב בתחילה בקיר היה נוקד ושולח לאחאב מאה אלף אילים ומאה אלף כרים בכל שנה“⁵. יש לשער, כי גם עצי-יער לא חסרו במישור, ביחוד בגבול ההרים, הרי הגלעד והבשן, ובמדרוני הנחלים, שחצו את המישור ממזרח למערב. בסביבת אחד הנחלים, בשם „ודי-סיר“, שמוצאו מערבה מרבת-עמון, על הגבול שבין המישור וההרים, מצא המנוח א. אהרנסון, בסירו שם בשנת 1908, שרידים של עצי-יער המצויים באיזור היער שבארץ-ישראל כאורן, כאלון וכקטלב⁶. אורן ירושלם מצוי, לפי דינסמור, במואב ובגלעד. ד"ר איג, שחקר את ארץ מואב ואת ארץ הגלעד מבחינת פיטוסוציאולוגית, כולל את מישור המידבא בין הטריטוריות היס-תיכוניות, כלומר היערניות. „בקיזור נמרץ – אומר ד"ר איג במאמרו שבכתובים בשם „הערות למפת האקויוולנטים של שטחי החקלאות בלי השקאה משני עברי הירדן על בסיס פיטוסוציאור-לוגי – אפשר להגדיר את האיזור היס-תיכוני כאיזור היערות המוריקים תמיד או איזור היערות המחטניים“. כלומר, שגם מישור מידבא, ומישור הגלעד והבשן לא כל שכן, עשוי לגדל יערות מוריקים תמיד.

מהאמור לעיל מוכח:

א) שהמישור אשר בעבר-הירדן הוא רחבי-ידיים ומשתרע על מליונים דונמים;

(2) אוכלוסי עבר הירדן וחייהם, ספרית „לנוער“, חוברת מ"ב עמוד 20.

(3) במדבר ל"ב, 1—4. (4) פרופ' נ. סלוש: עבר-הירדן, ספרית „לנוער“, חוב' מ. עמ. 39.

(5) א' אהרנסון: צמח עבר-הירדן, עמ. 140.

ב) (שהמישור אשר בעבר־הירדן) היה והנה הוא גם עתה נוה־צאן ורביץ בקר;
 ג) (שהמישור אשר בעבר־הירדן) גידל ומגדל צעי־פרי וגפנים למיניהם;
 ד) (שהמישור אשר בעבר־הירדן) גובל עם רוכס ההרים, הרי מואב והגלעד
 והבשן, שיערות גדולים, יערות־בראשית, היו מצויים בו לפנים, ולא מן הנמנע,
 כי עצי ארנים ואלונים, העיקריים בצמחי היערות האלה, התפשטו גם למישור, ביחוד
 בחלקו המערבי.

ד. שש פעמים נזכר השם „שרון” בתנ”ך ומקובל הוא, שפעם אחת הוא מכוון
 לשרון שבעבר הירדן מזרחה וחמש פעמים לאותו חבל־הארץ שבחוף הים מיפו ועד
 הכרמל והמכונה „השרון”. הפעם האחת זהו הפסוק בדה”י א’, פרק ה’, פסוק 16,
 כשהשם בא בקשר עם הגלעד והבשן, יתר המקומות הם:

1. דה”י א’, כ”ז, 29: ואל הבקר הרועים בשרון שטרי השרוני.
2. ישעיהו, ל”ג, 9: אבל אומללה ארץ, החפיר לבנון וקמל, היה השרון כערבה
 ונער בשן וכרמל.
3. ישעיהו, ל”ה, 2: פרוח תפרח ותגל, אף גילת ורנן, כבוד הלבנון ניתן לה,
 הדר־הכרמל והשרון, המה יראו כבוד ה’ הדר אלוהינו.
4. ישעיהו, ס”ה, 10: והיה השרון לנוה־צאן ועמק עכור לרביץ בקר, לעמי אשר
 דרשוני.

5. שיר־השירים, ב’, 1: אני חבצלת השרון, שושנת העמקים.
 והנה נדמה לי, שבכל הפסוקים האלה כיוונו אומריהם אל השרון המזרחי:
 1. לאחרי שידוע לנו טבעו של השרון אשר ליד הגלעד והבשן, כמקום־מירעה
 לבקר ולצאן, ושיושבו עסקו בעיקר במקנה, ולאחרי שאין זכר לשרון אלא בחבל
 זה ובקשר עם מגרשיו, כלומר כרי־המירעה שבו, האם לא נכון הוא, כי שטרי השרוני,
 אשר על הבקר בשרון, אינו מתיחס אלא לאותו השרון – המישור – האם אין הפירוש
 המקובל, שהשרון „הזה” מתיחס לחבל־ארץ שבחוף־הים, מעורר פלא, זרות וספיקות?
 הרי עברנו בכל התורה, ביהושע, בשמואל ובמלאכים, כל המקורות הקודמים לדבה”י,
 ואין בהם כל זכר וכל רמז, שבחוף־הים ישנו מקום „שרון” אבל ישנו זכר מפורש
 וישנם רמזים רבים, כי שם כזה נקרא על חבל ידוע שבעבר־הירדן, חבל עשיר־
 מירעה ורב־מיקנה תמיד. ואיך יעלה על הדעת, שסופר דברי־הימים, המספר על
 מינוי שר על הבקר שבשרון, מתכון פתאם למקום אחר, שאיננו ידוע לנו עד כה
 כמקום מירעה ומיקנה?

ראיה חותכת, שלא אל השרון המערבי התכוון הכתוב, אנו מוצאים במינוי
 שנים־עשר הנציבים על ידי שלמה המלך לכלכל אותו ואת ביתו חודש בשנה. אחד
 הנציבים היה „בן־חסד בארובות, לו שכה וכל ארץ חפר” (מלכים א’, ד’, 10). וכבר
 העלה ד”ר ב. מייזלר בחקירותיו, שארץ חפר זוהי „ודי־חוארית” וסביבתה, כלומר
 במרכז השרון המערבי; ואיך זה נבאר את העובדה שכאן נעדר השם „השרון”,
 אם לא בפתרון האחד, שאז עוד לא נודע החבל הזה בשם הזה?

2. גם „השרון” הנזכר אצל ישעיהו בפרק ל”ג אינו אלא זה הידוע ליושבי
 ירושלים מקדמת דנא כלומר זה שבעבר־הירדן. הנביא מקונן על חורבן הארץ, שהפכה
 שממה ואבלה: „אבל אומללה ארץ”; וכדי להקנות מושג ברור יותר על החורבן,
 הוא מפרט ומזכיר את החבלים הידועים בפוריותם, שגם בהם היתה חשאייה: הלבנון

שבצפון קמל, הבשן שלאחריו נער יחד עם הכרמל שבהרי־יהודה, והשרון – המישור היה כערבה, זו ערב־אדום הסמוכה לשרון. ואין כל יסוד וכל טעם, לדעתי, ליחס את דברי ישעיהו, יליד ירושלם בזמן חזקיהו – כשחוף־הים היה מיושב לא ע"י בני־יהודה וישראל, ל"השרון" שבחוף־הים, שהוא רחוק מרחק רב מהערבה, – ולא לקבל באופן פשוט, שההשואה "היה השרון כערבה" באה מפני ששני המקומות נמצאים בקירבה ובשכנות ומפני הניגודים הבולטים שבסגולתם, שהראשון פורה והשני שומם, אולם בשעת חורבן ישוב הראשון והיה כשני.

3. גם בדברי ישעיהו על "הדר־הכרמל והשרון" אין לראות שהשרון "הזה" מתיחס דוקא למקום אחר, הקשור עם הכרמל ש"בים". יש לזכור שגם ביהודה ישנו כרמל, הוא הכרמל הנזכר ביהושע פרק ט"ו, פסוק 55. המקום הזה היה עשיר גם הוא במירעה, ולא זה בלבד אלא גם כרמים היו שם.⁶ ואף כי כרמל זה קטן היה, נתפרסם בחבץ זה, מפני הדר כרמיו וגניו, וכנראה נחשב בין אחוזותיהם של מלכי יהודה. כל המקומות הנזכרים בשני הפסוקים, אחד ושנים, שבפרק ל"ה, חוץ מהלבנון, מראים על אותה הסביבה הסובבת את ירושלם: המדבר והערבה, הכרמל והשרון. תכנם הוא ההפך מתכנו של הפסוק 9 בפרק ל"ג, אשר שם הוא מנבא על חורבן הארץ וכאן על פריחתה ותחיתה, וכמו שם הערבה והשרון הם שני החבלים שבעבר־הירדן ובדרום ים־המלח – כך גם כאן.⁷ או אם נאמר, שהכרמל הוא הכרמל שבים, או ניתן לשער, שהשרון הוא השרון שברמת הגליל התחתון, ששניהם קרובים זה לזה.

4. הוא הדין ביחס לפסוק 10 שבפרק ס"ה, שהשרון הנזכר בו אינו אלא זה שבעבר הירדן מזרחה. הוא השרון שהיה נוה־צאן, ואשר בקרבתו נמצא עמק־עכור שבכר־הירדן. ראה לכך אנו מוצאים בנבואתו של ירמיהו על חורבן מואב: "ואבד העמק ונשמד המישור"⁸. כאן סמוכים העמק והמישור ושם סמוכים העמק והשרון, ושני הנביאים למקום אחד התכוונו, לזה שנקרא פעם בשם "מישור" ופעם בשם "שרון", והוא המישור־השרון שבעבר־הירדן מזרחה.

5. ואשר ל"הבצלת השרון" שבשיר־השירים, אין לי אלה להביא את דברי ד"ר א. הראובני, שהקדימני בזה והבליט את הזרות ואת חוסר היסוד שבהשערה המקובלת כי המשורר התכוון לשרון שבחוף־הים ולצמח הידוע בשם "Paneratum maritimum". הלא כה יאמר ד"ר הראובני:⁹ "עם כל הערות העצומה והקשר הנפשי והאמיץ לכל גרמי טבע הארץ השונים והרבים, ולגנים ולכרמים, ולכרמי עין־גדי ולפרדסי רימונים, ואל עצי־היער ואל משכנות הרועים, ולהרים ולגבעות ולעמקים, ולחגויה־הסלע ולסתר־המדרגה. וכו' וכו'... ולעדרי העצים שגלשו מהגלעד, וללבנון ולארזיו ולריחיו... ולראש שניר וחרמון ולמעונות אריות ולהררי נמרים ולכל מגדים, מגדי הטבע והחיים, – עם כל זה ועם כל אלה אף הזכר לא הזכירו את הים ואף לא חופו וגדתו! ולא משום שרגשם למים היה לקוי וקהה, – אדרבא: איבי הנחל ואפיקי המים ומעיינות הגנים, וכו' וכו' ומים רבים ונהרות משכו את לבם

6) ראה שמואל א' כ"ה, 2–3. 7) מענין, שבתרגום־השבעים חסרה המלה "השרון" בפסוק

זה. יתכן, שבמקור אשר לפניהם – לא נזכר השרון. 8) ירמיהו מ"ח, 8. 9) מחקרים בשמות

צמחי א"י, לשוננו, כרך א', עמ. 240.

ואת נפשם למאד; רק לא הים! ולא שפתו ולא חופיו ולא חולותיו. כי לא על חוף-הים הדל והעני בצמחי-מירעה, לא כאן היה מקומם, לא כאן רעו, לא כאן הרביצו בצהרים ולא נקבע הים בנפשם ואת שירתו לא קלטו בלבם. ואת טעם חופיו וחולותיו לא טעמו... "ד"ר א. הראובני צדק בדבריו ועליהם אין להוסיף אלא זה, שגם תרגום-השבעים אינו מביא בפסוק זה את השם „השרון“, כי אם השפלה, או העמק או המישור, כלומר פרח הגדל באדמה נמוכה וישרה ולא הררית⁽⁴⁰⁾.

הנה-כי-כן אפשר לסכם, שבכל ששת המקומות בתנ"ך שבהם נזכר השם „שרון“ – חמשה מהם מיוחדים לשרון שמעבר-לירדן, ואחד (ישעיהו, ל"ה, 2) אפשר שהוא מתיחס גם הוא לחבל זה ואפשר לשרון שבגליל התחתון, אבל לא לאיזה חבל שהוא בחוף-הים.

ה. המקורות שלאחרי התנ"ך, מהם אנו שואבים את ידיעתנו בכתיבת הארץ, הם המישנה ושני התלמודים. הבה נפרט תחילה את כל המקומות בהם נזכר השם „שרון“. במשניות:

כ"איים ב', 6: הרוצה לעשות שדהו מישר מישר מכל מין, בית שמאי אומרים שלשה תלמים של פתיח, ובית הלל אומרים מלא העול השרוני.

סוטה ח', 3: ר' אליעזר אומר: אף הבונה בית-לבנים בשרון – לא היה חוזר. בבא-קמא י', 9: אין לוקחים מן הרועים צמר וחלב... אבל לוקחים מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל ועגלים בשרון.

בבא-בתרא ו', 2: המוכר קנקנים בשרון מקבל עליו עשר פיטסיאות למאה. נדה ב', 7: ובמוזג שני חלקים מים ואחד יין מן היין השרוני.

בתלמוד: שבת ע"ז, 1: המוזג שני חלקי מים ואחד יין מן היין השרוני⁽⁴¹⁾.

מנחות פ"ז, 1: תנא רבנן אילים ממואב, כבשים מחברון, עגלים משרון, גוזלות מהר הבית. ירושלמי סוטה פ' ח'; הל' ז': תנו: רבי אליעזר אומר: אף אנשי השרון לא היו חוזרים, שהם מתחדשין פעמים בשבוע ואף כהן גדול היה מתפלל עליהן ביום הכיפורים שלא יעשו בתיהן קבריהן⁽⁴²⁾.

נברר תחילה את חברי ואחר את השמא. וברי הוא, שהשרון הנזכר במנחות, הוא השרון שבעבר-הירדן מזרחה: נזכרים 4 חלקי-ארץ, אשר שנים מהם בעבר-הירדן מזרחה ושנים במערבה וכל אחד נמצא בקו ישר עם חברו: מואב – חברון, שרון – הר-המלך. ברור שאת הקרבנות היו מביאים ממיטב התוצרת והגידולים, ולפיכך הובאו העגלים משרון – המישור, שהיה מירעה למקנה צאן ובקר, כשם ששדות מואב היו מקום-מירעה לצאן.

ודאי הוא מפני כך גם זה, שהעגלים מהשרון, הנזכרים במשניות ב"ק, מהשרון – המישור באו, במקום שם היה נהוג לגדלם במידה רבה ואף לנשים היו בודאי עדרים, ואם נתנו משלהן נתנו והלוקח לא חשש משום גזל.

ברור הוא גם זה, שרבי אליעזר, תושב ירושלים, התכוון בדבריו על בתי-

(10) על נוסחת תרגום-השבעים לשם „השרון“ הנזכר בתנ"ך, המובאה למעלה ובמקומות

אחרים במאמר הזה, אני מביע תודתי לד"ר א. ציריקובר, שהואיל למסרה לי בתרגום מדויק מהמקור היווני. (11) משפט זה מובא גם בירוש. נדה פ"ב, ה"ז. (12) החלק השני של

המשפט הזה מובא גם בירוש. יומא פ"ה, ה"ב.

הלבנים שבשרון — לשרון שמעבר לירדן. הוא ידע את טיב הקרקע, המורכב מאבן-חול ומחמר, והאחרון „גרעיניו“ גסים ואינו נמצא בשיעור מספיק כדי ללבן ממנו לבנים חזקות ומהודקות, ומשבאים עליהן גשמים הן מתפוררות מיד. הבתים הנבנים גם כיום מלבני המקום בכפרים הצירקסיים היושבים במישור הזה מתקלקלים מהר מאד, וה„חושות“ הנבנות בכפרי הרועים עלולות עוד יותר לפול בכל גשם ולהיות קברם של היושבים בהם. בית-לבנים כאן אין לו קיום, הריסתו סמוכה לבניתו, וכשם שהבניה קלה ומהירה כן גם הנפילה. משום כך אין השמחה שורה בחנוכת בית שכזה. לזה התכון רבי אליעזר, שהבונה בית-לבנים בשרון אינו חוזר מהמלחמה: ומכיון שהחבל הזה מיושב בצפיפות וכפרי-הרועים היו מרובים, ובתי-הלבנים הולכים ונבנים כאן ונהרסים שם והיה חשש של מפולת ביחוד בזמן הגשם, על כן תיכן הכהן הגדול תפילה מיוחדת שהתפלל ביום הכיפורים לפני התחלת עונת הגשמים, על אנשי השרון, ואמר: „יהי רצון מלפניך ה' או"א, שלא ייעשו בתיהן קבריהן“.

ל„השרון“ שבחוף-הים לא יכול רבי אליעזר להתכון, מפני שמאדמת החול שבו אי-אפשר בשום אופן להתקין לבנים, והלבנים הנעשות מ„חמרה“ אדומה נקיה, מחזיקות מעמד זמן רב ואינן חוששות אף לגשמים עזים, ומקומות החמרה בשרון מועטים הם.

ברור מכאן, שגם המישנה הדנה על הקנקנים בשרון, התכונה לתעשיה זו הנעשית בשרון הוא מאדמת חול-חמר המתאימה לה, ועל-כן לא נדרש מהקונה לשאת בהפסד של קנקנים פגומים אלא בשיעור של עשרה למהא.

אשר לעול השרוני וליון השרוני, אין ליחדם דוקא לאותו החבל, כשם שאין ליחדם לחבל מסוים בכלל, באשר ה„עול“ הזה, הרחב, היה מצוי בכל העמקים והמישורים, בניגוד ל„עול“ הצר, הנהוג באיזור ההררי. והוא הדין ביין השרוני, שהוא מצוי בעיקר מין הבא מגפנים הגדלות במישור, שטעמו וצבעו אחר מהיין הבא מגפנים הגדלות בהרים. אבל כל הבא ליחסם דוקא לחבל ארץ שבחוף הים וללמוד מתוך זה שהשרון נמצא בחוף הים — לא יהא אלא טועה. מסתבר יותר, שלמישור אשר בעבר-הירדן או לזה שבגליל התחתון התכוונו, מפני שבשניהם היו היושבים היהודים מצויים ותמידיים יותר מאשר בחבל זה שבין יפו והכרמל, שנחשב על ארץ הגויים ויושבים יהודיים מעטים היו בו רק בתקופות מסוימות, כגון בתקופת שלמה-המלך ובתקופת המלך ינאי מבית-החשמונאים.

נמצאנו למדים, שמקורות-המישנה והתלמוד ברובם מתיחסים במפורש לשרון שבעבר-הירדן ומיעוטם סתמיים הם; ברם, אף אחד מהם אינו מורה בהחלט על חבל ארץ שבחוף חים.

1. השם „שרון“ כשם מקום נזכר גם כן במקורות עתיקים שלא בספרות ישראל ואני אביא כאן את הידועים לי (יתכן, שאני איני מכיר אלא את מקצתם):

1. המקור העתיק ביותר הוא בכתובת מישע מלך מואב, שנמצאה בדיבון, עיר במישור — השרון. והיא נכתבה בערך בשנת 850 לפני ספא"נ. במנות מישע המלך את נצחונותיו על אחאב מלך ישראל וכיבושו את הקריה עטרות, הוא מספר, כי „הושיב בה את איש שרון“⁽⁴³⁾.

(13) לפי תולדות ישראל, מאת ד"ר צרנא, תרפ"ג.

2. בתרגום-השבעים לכתב-הקודש נזכר השם „שרון” שלוש פעמים בתרגום הפסוקים „היה השרון כערבה” (ישעיהו ל”ג, 9), ובכלל מגרשי שרון” (דה”י א’, ה, 16) ו”הבקר הרועים בשרון” (שם כ”ז, 29). ואילו ביתר שלושת המקומות בתנ”ך, שבהם נזכר „שרון”, אין תרגום-השבעים מביאו: במקום אחד הוא חסר לגמרי והוא הפסוק „הדר-הכרמל והשרון” (ישעיהו ל”ה, 2); במקום אחר, „חבצלת-השרון” שבשה”ש, מתורגם שפלה או עמק; ובמקום השלישי, „והיה השרון נוה-צאן” (ישעיהו ס”ה, 10) מתורגם השרון—יער-אלונים (דרימוס).
3. בכתובת אשמונעזר מהמאה הרביעית לפני ספה”נ, מסופר: „ועוד נתן לנו אדון המלכים, (מלך הפרסים) את דאר ואת יפו, ארצות הדגן הנהדרות אשר בשדה שרון”¹⁴.

4. אוסיביוס, שחי בעיר קיסרי שעל חוף הים ומת שם בשנת 399 אחר ספה”נ, בספרו „אונומסטיקון”, אומר: „שרון”—גם עכשיו קוראים בשם „שרון” את הארץ מן ההר טבור עד ימה של טבריה, ו”שרון” אחר הוא הארץ מקיסריה ועד יפו”¹⁵.

5. הירונימוס, שחי במחצית השניה של המאה הרביעית אחר ספה”נ ומת בבית-לחם שביהודה בשנת 420, מזהה גם הוא את השרון ואומר: „שרון נקרא כל חבל הארץ שבקרבת יפו ולוד, אשר בו משתרעים שדות רחבים ופוריים”¹⁶.
6. לעומת זאת איננו מוציאים בספרי יוספוס פלביוס כל זכר לשם „שרון” כשם חבל-ארץ, ובספרו את מלחמת אינטיגנוס בעזרת הפרתים בסביבת הכרמל—אומר: „כאשר השחיתו הפרתים את גבול הכרמל נהרו יהודים רבים לקראת אינטיגנוס והתנדבו לצאת במלחמותיו. הוא שלח אותם אל המקום הנקרא יער-האלונים (דרימוס) לכבשו, ובמלחמה אשר פרצה שם הדפו אוהבי אינטיגנוס את שונאיהם ורדפו אחריהם עד שערי ירושלים”¹⁷.

מכל המקורות הנ”ל ברור, כי ה”שרון” הנזכר בכתובת מישע מלך מואב—הוא זה שבסביבת מואב, הגלעד והבשן ומזדהה עם השרון הנזכר בדה”י א’.—לא ברור כלל זהויו של ה”שרון” הנזכר בכתובת אשמונעזר.—טעות היא לחשוב, שהמלים „ארצות הדגן הנהדרות אשר בשדה שרון” מתייחסות לשטח שבין דאר ובין יפו הנזכרים לפני זה, באשר מאז ולעולם לא היו החולות המשתרעים בין שתי הערים האלו „ארצות דגן נהדרות”, אלא שטח מכוסה יער-אלונים. את המשפט הזה אפשר לפרש בשני פנים: א) כחלק בפני עצמו, כלומר, שמלבד דאר ויפו נתן להם אדון המלכים ארצות דגן אשר בשדה שרון הידוע והקרוב לשם והוא „חבל-הארץ אשר מן ההר טבור ועד ימה של טבריה”; ב) שהמלה „שרון” באה במקום מישור או עמק והוא מתייחס לעמק שבסביבת דאר, לרגלי הכרמל, צפונית מקברה, והעמק שבסביבת יפו, צפונית ממקוה-ישראל, ברצועת מסילת-הברזל עד לוד, אשר אדמתם אדמת-חמרה ישרה ועמוקה

14) ע”פ ב”צ דינבורג, בספרו „ישראל בארצו”, ספר ראשון, עמ. 21.

15) ע”פ הנ”ל, שם, עמ. 162.

16) ע”פ פרופ. ש. קליין, בספרו „תולדות חקירת ארץ-ישראל”, ירושלים תרצ”ז, עמ. 22.

17) מלחמות היהודים, ספר א’, פרק י”ג, ב’.

וטובה מאד לגידולי דגן. ובעל הכתובת מתכון לאמור, שלא רק את הערים נתן מלך הפרסים, אלא גם את הארצות שמחוץ להם והן השדות שבמישור המגדלים דגן. אסמכתא להשערה האחרונה ישנה בדברי הירונימוס. שהבאתי למעלה, האומר, כי „שרון“ נקרא כל חבל-הארץ אשר בקרבת יפו ולוד, אשר בו משתרעים שדות רחבים ויפים. אבל ברור שהגדרת הירונימוס אין לה במקורות העבריים על מה להסתמך. ידוע הוא שלוד שייכת לשפלת יהודה או השפלה סתם. „ושפלת לוד כשפלת הדרום“, מעידה המישנה¹⁸). וכן יאמר בירושלמי: „מאמאוס ועד לוד שפלה“¹⁹). ואם נכון, שהירונימוס קיבל הרבה מרבותיו היהודים, היה צריך לדעת את זאת. ואמנם במקום אחר, בדברו על השפלה, מזכיר הירונימוס, כי „לוד ונקופוליס (היא אמאוס) שייכות לשפלה“²⁰). עירבוב שמות גיאוגרפיים לחבלים שלימים, כפי שהוא מופיע אצל חוקר א"י זה, אינו מתבאר אלא בעובדה, שהשם „שרון“ לחבל-ארץ שבחוף-הים לא היה קבוע ועומד ונישא על שפתי כל כמסורת איתנה מקדמת דנא, אלא כשם חדש שנקרא עליו בימים ההם ועדיין היו רבים תועים ותוהים לגבולותיו הנכונים.

שבתקופת הירונימוס כבר היו נוהגים לקרא לאי-שם סביבה או חבל-ארץ שבחוף-הים בין יפו והכרמל בשם „שרון“ — דבר זה ודאי הוא, ונדמה לי, שאם נתבונן יפה לשאר המקורות חוץ מספרות ישראל שהבאתי למעלה, תפתר מיד השאלה: מי ומתי ניתן השרון לחבל-זה או לחלק ממנו? לדעתי היה זה אוסביוס, שישב בקיסרי והכיר את הסביבה המכוסה יער-אלונים גדול גם בצפון וגם מדרום. זהו יער האלונים הנהדר והגדול שבארץ-ישראל המערבית, אשר שלט בגדלו ובמידותיו הרחבות בכל גבעות החול אשר בין הירקון מדרום ובין נחל-התנינים מצפון, בין חולות הים ממערב ובין בקעת כפר-סבא ממזרח. יד הישובים לא היתה בו בכל תקופות ישראל ואף בתקופת הרומאים, שאז היה בחבל-זה ישוב תרבותי גדול, שרדו מהיער שרידים הגונים. החוקר אוסיביוס ידע את יער-האלונים הזה מקרוב ובאשר קרא בתרגום-השבעים לישעיהו ס"ה, 10, שהשרון הוא יער-האלונים (דרימוס), הסתמך עליהם וכתב „שרון אחר הוא חבל-הארץ מקיסריה ועד יפו“, כלומר, זה המקום שעליו כתב פלביוס, שהוא נקרא „דרימוס“, ולא העמיק חקור שבעלי השבעים ידעו את השרון המזרחי, שגם בו או בגבולותיו היו יערות אלונים. אמנם, גם הוא יודע, שאת הארץ אשר בין ההר טבור ועד ימה שלטבריה קוראים גם עכשיו בשם „שרון“, כלומר, שזה ידוע ומקובל, אבל לו ידוע, כי „שרון אחר הוא הארץ מקיסריה ועד יפו“. בבית-מדרשו של זה נתחדשה התורה הזאת וממנו נתפשטה אח"כ וחדרה לבית-מדרשו שללאחרי חתימת התלמוד, אשר בו כיהנו כבר חכמים שהיו רחוקים מהארץ ושמות מקומותיה היו זרים להם, וביניהם אותו „פירוש הגאונים למסכת טהרות“, המביא ש„המישור מן עמואס ורמלה ולוד וחברותיה שם שרון“²¹) וכיו"ב.

(18) שביעית ט', 2.

(19) ירוש. שביעית, פרק ט', ה"ב.

(20) ש. קליין, תולדות חקירת ארץ-ישראל, עמ. 43.

(21) ה"ל, שם, עמ. 42.

היתה זו טעות-גוי, שמשום מה זכתה לבוא בקהל יהודי ושאינו יהודי, ובמרוצת הזמן החזיקו בה כבאמת שאין לערער אחריה. עד כדי שכחת שני השרונים, הן זה שמעבר הירדן והן זה שברמת הגליל התחתון, כאילו לא היה להם זכר בכתבי הקודש ולא להם התכונות הנביאיים וכותבי דברי-הימים וחכמי המישנה והתלמוד. נהפך המאוחר למוקדם ומאז ועד ימינו הכל רואים בעיני ישעיהו הנביא וחכמי התלמוד את השרון, שהוא... בחוף הים ישכון. אולם, אחרי כל הטעמים והנמוקים נגד הדעה המקובלת, שהבאתי לעיל, אני מהסס ושואל:

האם השרון בחוף הים?
לחקרים מובהקים הפתרון.

לתולדות בית הכנסת על קברו של שמואל הנביא

מאת ש. אסר

למאמרו של מר שוחט בידיעות חוב' ו', עמ' 81 ואילך, יש להעיר על מה שכתב הרב ר' י. מ. טולידאנו ב"הדביר" (ירושלם, תרפ"א)⁽¹⁾; במאמר הנ"ל הביא הרב טולידאנו את דברי הנוסעים, את שו"ת יכין ובוועז, הרלב"ח והרדב"ח, ואף השתמש באותו המכתב מכת"י הספריה הלאומית בירושלים, שהובא אח"כ בקצור גם ע"י ר"ד ילין⁽²⁾.

על המקורות שהובאו ע"י טולידאנו ושוחט יש להוסיף את אגרתו של ר' יצחק ב"ר מוסא, משנת הש"א, שנתפרסמה ע"י טולידאנו⁽³⁾. ר' יצחק מספר לאביו: "וראינו קבר שמואל הנביא, וחנה אמו קבורה סמוך לו"⁽⁴⁾, וזה המקום הוא כמו מבצר והשערים סגורים עליהם... והיו באים אנשים ושיירות הרבה מדמשק וממצרים לבקר, ונתקבץ הכל ביחד ונלך למצבת שמואל הנביא ע"ה ונדליק עליו בכל לילה קרוב לשני קנטרין של שמן וכמו שני קנטרין של שעוה, וכל חכם ידרוש עליו פעם שם"⁽⁵⁾. גם במכתבו של תלמיד הרע"ב משנת רנ"ה יסופר שבימי חג המצות באים הנה יהודים ממצרים ומדמשק כדי לבקר את הקברים הקדושים.

(1) שם, חוב' י'—י"ב, ע"ע כ"ט—ל"א.

(2) ירושלים, לזכר א. מ. לונץ, ע' צ"ה.

(3) HUCA IV, pp. 458 foll.

(4) ע"י גם ס' ידי משה לר' משה ירושלמי, הוצ' א. מ. הברמן לכ' רש"ז שוקן,

תל-אביב תרצ"ח ע' מ'.

(5) שם שם, ע' 461.